

ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ

У статті розглянуто теоретичні положення побудови кримінального процесу за новим КПК України. Встановлено функції сторін кримінального процесу, які відповідають принципу змагальності та диспозитивності на досудових та судових стадіях. Визначено нові функції слідчого, прокурора під час досудового провадження.

Ключові слова: функції, принципи, слідчий, прокурор, слідчий суддя, форми та стадії процесу.

Актуальність статті полягає в новому визначенні функцій у кримінальному процесі. Реформування кримінальної юстиції передбачало прийняття нового КПК України, який визначив нові положення побудови стадій, інститутів, процесуальний статус сторін, проведення досудового та судового провадження. Новий КПК України встановив процесуальний статус сторін та визначив їх функціональну діяльність, згідно з виконанням завдань процесу.

Мета статті – розглянути теоретичні положення побудови кримінального процесу за новим КПК України.

Теоретичні положення та розробка нових процесуальних функцій у кримінальному процесі проводилися на основі принципу змагальності, диспозитивності та рівності сторін. Дослідження учених сприяли з'ясуванню і втіленню в життя таких важливих положень кримінально-процесуального закону, як розподіл функцій обвинувачення та захисту, дослідження обставин і матеріалів кримінальної справи, рівність сторін та ін.

Теоретичну розробку проблем використання кримінально-процесуальних функцій процесу розглядали у своїх монографічних публікаціях О. Баулін, В. Боже'в, О. Волколуб, Ю. Грошевой, О. Гуляев, А. Дубинський, О. Ларін, В. Савицький, С. Слінько, Ю. Стецовський, С. Стахивський, В. Тертишник, О. Шило та ін. [2–7; 13; 15].

Теорія права виділяє чотири системи функцій права: норм права; загальноправові; галузеві; правових інститутів.

Теоретичні положення кримінальних функцій норм права проаналізовано вченими С. Альпертом, О. Ларіним, В. Савицьким, С. Слінько та ін. [8, с. 76; 13, с. 154]. Основний зміст їх наукових публікацій полягає в концепції трьох процесуальних функцій: обвинувачення (кримінального переслідування), захисту та судового вирішення справи. Дані функції кримінального процесу надали наукове обґрунтування процесуального статусу суб'єктів кримінального процесу. Було визначено процесуальні норми, що зумовлюють процесуальне становище в кримінальному процесі, правовідносини між сторонами: потерпілим та підозрюваним, державним обвинувачем – підозрюваним, обвинуваченим, захисником.

Проте ця концепція в період її становлення залишала поза розглядом ряд істотних аспектів проблеми. Не роз'яснювалося, зокрема, які функції здійснюються на досудових стадіях процесу, яке місце в системі функцій займають проміжні рішення слідчого, прокурора та слідчого судді, під час розгляду скарги на порушення чинного законодавства у разі проведення процесуальних та слідчих дій.

На ці питання було надано відповідь з боку Л. Алексєєвої, С. Виціна, І. Михайловської, Є. Куцова та ін. Аналізуючи проблему кримінально-процесуальних функцій, учені обґрунтовано вказують, що: "Функціональна структура кримінально-процесуальної діяльності не може обмежитися аналізом трьох процесуальних функцій, необхідно звернути увагу на два непорушні методологічні правила, яких слід дотримуватись при функціональному аналізі кримінально-процесуальної діяльності: аналізу функцій повинен передувати ретельний аналіз завдань і цілей кримінального судочинства, оскільки кожна функція прямо або побічно, безпосередньо чи опосередковано впливає із завдань і цілей процесу; у будь-якій системі функцій має чітко проглядатися зв'язок між ними, оскільки функції завжди взаємозалежні" [1, с. 34–43]. У зв'язку із цим вважається, що кримінально-процесуальні функції мають специфічні ознаки.

Розглядаючи положення загальноправових функцій, які охоплюють завдання кримінального процесу та забезпечують захист особи, суспільства, держави від кримінального правопорушення, можна сказати, що вони покладені в основу правової діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді.

Функції правового інституту було розглянуто з боку О. Гуляєва. Він запропонував розширити функціональне визначення інституту досудового розслідування та визначив положення віднесення розшуку підозрюваного, обвинуваченого до правового інституту. Свою думку він обґрунтував таким чином: "Форми і засоби здійснення цієї функції являють собою сукупність як встановлених законом засобів дослідження обставин справи, так і непроцесуальних засобів отримання інформації" [6, с. 8–18].

Однак із цим висловлюванням не можна погодитися тому, що мета розшуку не входить до завдання кримінального процесу. Розшук є засобом, за яким забезпечується участь підозрюваного у кримінальному процесі.

Аналіз функціонального визначення правового інституту доказів у кримінальному процесі надав М. Строгович, який виділив такі компоненти функціонального визначення на підставі доказів, які збирає слідчий. Він встановив таку структурну градацію: виявлення доказів, процесуальне закріплення доказів, перевірка доказів, оцінювання доказів [14, с. 132–137].

Перший із перелічених компонентів він назвав пошук і виявлення доказів. По-перше, цим підкреслюється активність слідчого, прокурора під час розкриття злочину, встановлення його обставин складу. По-друге, пошук сам по собі, навіть якщо він не приводить до виявлення доказів, являє собою об'єкт процесуальної діяльності, який має процедуру закріплення доказів. По-третє, безрезультатність пошуку може за певних умов мати істотне правове значення. Доказ знайдений, коли він розглянутий, сприйнятий, оцінений, закріплений.

О. Ларін, В. Коновалова, Я. Пешак висловили думку, що разом із збиранням та оцінюванням необхідно включити ще два елементи – побудову та динамічний розвиток слідчих версій [8].

Цю думку було розглянуто критично оку Р. Белкінін, Л. Кокаревим, П. Лупинською, П. Елькінд [9; 16].

Вони вважали, що побудувати версію необхідно на підставі зв'язку між наявністю фактичних даних та фактами, які припускає слідчий, оперативні підрозділи у разі розкриття злочину. Таким чином, побудову та розвиток версій можна визначити як один з елементів оцінювання доказів, а не компонент його визначення.

Функції норм права можна визначити, виходячи із завдань кримінального процесу. Функції сторони обвинувачення, куди можна віднести оперативні підрозділи, слідчого, прокурора починаються, згідно зі ст. 214 КПК України, з моменту реєстрації заяви у Єдиному реєстрі досудового розслідування. Функція сторони обвинувачення закінчується після складання обвинувального акта та його реєстру, згідно зі ст. 283 КПК України, та направлення матеріалів кримінальної справи до прокурора, який затверджує обвинувальний акт і направляє матеріали кримінальної справи до суду. Після направлення матеріалів кримінальної справи до суду закінчується стадія досудового розслідування.

Функція державного обвинувача починається у судовому засіданні.

Функція захисту починається, згідно зі ст. 276–279 КПК України, з моменту отримання повідомлення про підозру, появи у кримінальному процесі підозрюваного, який забезпечується послугами захисника – адвоката.

Функція захисту продовжує свою діяльність у судовому засіданні, коли захисник здійснює захист нового суб'єкта кримінального процесу – обвинуваченого. Після проголошення вироку новий статус здобуває засуджена особа, захист продовжується під час апеляційного, касаційного провадження, розгляду кримінальної справи у Верховному Суді України, під час виконання покарання.

Функція вирішення матеріалів кримінальної справи покладена на слідчого суддю, колегіальний суд. Слідчий суддя, згідно зі

ст. 30–33 КПК України, здійснює судове провадження.

Функціональне визначення процесуальної діяльності сторін до кінця не визначено в процесі, а саме те, які функції повинен мати цивільний позивач, цивільний відповідач, свідок, експерт та ін. Пошуки відповідей на ці запитання здійснювались за двома напрямками. Один із них – доповнення новими елементами функції обвинувачення, захисту та вирішення справи в рамках концепції трьох функцій. Друге – визначення інших функцій, що виходять за ці рамки.

Перший шлях був розглянутий у літературі М. Строговичем, який, розглядаючи функції стадії досудового розслідування, вважав, що кримінально-процесуальна діяльність, як сукупність кримінального переслідування, захисту і вирішення справи, має ці функції в руках слідчого. Вихід із цієї ситуації можливий тільки шляхом встановлення дієвого контролю і нагляду з боку прокурора та судді [14].

М. Полянський вказував, що одне зі слабких місць концепції трьох функцій полягає в процесуальній діяльності слідчого до появи в процесі підозрюваного, тобто до виникнення кримінального переслідування і захисту. "Виходить, – писав він, – що до висування обвинувачення орган розслідування виконує процедурні дії, а функції жодної не здійснює" [12].

Другий шлях запропонував С. Павлов, який вважав, що вирішення справи здійснюється слідчим суддею, а на досудових стадіях – слідчим і прокурором. Воно нерозривно пов'язане з процесуальним керівництвом і тому є підстави констатувати єдину функцію вирішення матеріалів кримінальної справи [11].

Протилежною функцією обвинувачення є функція захисту. Це положення зобов'язує захисника взяти участь, згідно зі ст. 52 КПК України, для захисту прав підозрюваного. Захисник до проведення процесуальної дії має право зустрічі з підозрюваним, обвинуваченим для підготовки проведення слідчої дії.

Функції прокурора, згідно зі ст. 36 КПК України, щодо проведення кримінального переслідування та виконання державного обвинувачення полягає в тому, що прокурор здійснює свої повноваження у процесуальній діяльності. У разі встановлених порушень закону, прокурор повинен вжити заходи прокурорського реагування – скасувати незаконне рішення слідчого.

Прокурор має спеціальні функції, за якими він здійснює контроль та нагляд за додержанням чинного КПК України у формі процесуального керівництва.

Заслуговує на увагу наукова пропозиція Я. Мотовиловкер, який вважав, що: "Здійснювана прокурором функція обвинувачення є форма, у якій виявляється його функція нагляду за законністю у сфері боротьби зі злочинністю. Прокурор виявляє під час судового розгляду обставини, які викривають, виправдовують обвинуваченого. Він повинен встановити не тільки обтяжувальні обставини у кримінальній справі, але й ті, що пом'якшують вину обвинуваченого. Суду прокурор допомагає уникнути будь-яких помилок" [10, с. 77–78]

Висновки. Необхідно визначити основні функції, які мають державно-владні органи, котрі здійснюють кримінальний процес: розслідування; забезпечення права на захист учасників процесу; підтримка цивільного позову; контроль та нагляд прокурора за провадженням досудового розслідування, а також – процесуальні функції, які встановлені на підставі засад кримінального процесу; функції сторін, учасників і суб'єктів кримінального процесу, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Список використаної літератури

1. Алексеева Л.Б. Суд присяжных : пособие для судей / Л.Б. Алексеева, С.Е. Визин, Э.Ф. Куцова, И.Б. Михайловская. – М. : Юрид. лит., 1994. – 267 с.
2. Баулін О.В. Провадження дізнання в Україні / О.В. Баулін, С.І. Лук'янець, С.М. Стахівський. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 121 с.
3. Божьев В.П. Уголовно-процессуальные отношения / В.П. Божьев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 176 с.
4. Волколуп О.В. Система уголовного судопроизводства и проблемы ее совершенствования / О.В. Волколуп. – СПб. : Наука. Альфа, 2003. – 268 с.
5. Грошевой Ю.М. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України / Ю.М. Грошевой, Т.М. Мірошніченко. – Х. : Основа, 2002. – 110 с.
6. Гуляев А.П. Следователь в уголовном процессе / А.П. Гуляев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 298 с.
7. Дубинский А.Я. Судопроизводство по уголовным делам в Народной Республике Болгарии / А.Я. Дубинский, Г.И. Чангули. – К. : КВШ МВД ССР, 1979. – 133 с.
8. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А.М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1986. – 260 с.
9. Лупинская П.А. Уголовно-процессуальное право / П.А. Лупинская. – М. : Юристъ, 2001. – 200 с.
10. Мотовиловкер Я.О. Основные уголовно-процессуальные функции / Я.О. Мотовиловкер. – Ярославль : Ярославский ун-т, 1976. – 210 с.
11. Павлов С. Проблемы на основинте функции в социалистически наказателен процес / С. Павлов. – София, 1960. – 230 с.
12. Полянский Н.Н. Очерк развития советской науки уголовного процесса / Н.Н. Полянский. – М. : Госюриздат, 1966. – 220 с.
13. Слінько С.В. Теорія та практика реформування досудового розслідування / С.В. Слінько. – Х. : Владимиров, 2011. – 280 с.
14. Строгович М.С. Уголовный процесс / М.С. Строгович. – М. : МЮ СССР, 1946. – 300 с.
15. Тertiшник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі / В.М. Тertiшник. – Дніпропетровськ : Дніпр. державний ун-т внутрішніх справ, 2002. – 350 с.
16. Элькинд П.С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права / П.С. Элькинд. – М. : Юрид. лит., 1967. – 190 с.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2013.

Максимова Л.О. Функции уголовного процесса как правовой институт

Статья рассматривает теоретические положения построения уголовного процесса в соответствии с новым УПК Украины. Дается определение и построение теоретической модели функциональной деятельности сторон процесса. Определяются новые функции следователя, прокурора, следственного судьи на стадиях досудебного и судебного производства.

Ключевые слова: функции, принципы, следователь, прокурор, следственный судья, формы и стадии процесса.

Maksymova L.O. The functions of the criminal process as a legal institution

Actuality of the article consists in new certain functions in a criminal process. Reformation of criminal justice foresaw the acceptance of new CPC of Ukraine that defined new positions of construction of the stages, institutes, judicial status of parties, realization of pre-trial and judicial realization. Examining position in the general lines of legal functions that embrace the task of criminal process and provide protecting of person, society, state it is possible to say from criminal offence, that they are fixed in basis of legal activity of investigator, public prosecutor, inquisitional judge.

Functional determination of judicial activity of parties to the end not certainly in a process, namely what functions a civil plaintiff, civil defendant, witness, expert, must have and other Searches of answers for these questions went in two directions. One of them is addition of function of prosecution, defence new elements and to the decision of business within the framework of conception of three functions. Second is determination of other functions that go beyond these scopes.

The functions of parties of criminal process, that answer principle of contentionness and non-mandatoryness on the pre-trial and judicial stages, are set. The new functions of investigator, public prosecutor are determined during pre-trial realization. Actuality of the article consists in new certain functions of Function of side of prosecution; begin, from the moment of registration of statement in the only register of pre-trial investigation. Function of side of prosecution closed after the stowage of indictment and his register. The function of state accuser begins in the judicial meeting. The function of defense begins from the moment of appearance in a criminal process suspected that is provided by services of defender – advocate.

A conclusion consists in suggestion in relation to the construction of theoretical model of functions of process. It is necessary to define basic functions, that have state-imperious organs that carry out a criminal process, : investigation; providing of right is of defiance of participants of process; support of civil action; control and supervision of public prosecutor are after realization of pre-trial investigation. Judicial functions that is set on the basis of principles of criminal process. Functions of parties, participants and subjects of criminal process, that takes part in criminal realization.

Key words: functions, principles, investigator, public prosecutor, inquisitional judge, forms and stages of process.